

Maria Magdalena

Jan van Steffeswert (ca.1460-ca.1530)

Bonnefantenmuseum
Maastricht

Ca. 1525. Gepolychromeerd notenhout, H 28,5 cm,
B 25,5 cm, D 12,5 cm

Gesigineerd: IAN en meesterteken (doorsneden driehoek met
een ster of punt in onderste veld, getopt door een kruisje)

Herkomst: kunsthandel Bernard Descheemaker, Antwerpen;
voorheen Collectie Hermann en Maria Baer, Londen

Afgelopen jaar dook als een volslagen verrassing in de kunsthandel een beeldje op van de Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert. Het Bonnefantenmuseum besloot het kunstwerk dat Maria Magdalena aan de voet van het (ontbrekende) kruis voorstelt, voor de vaste collectie middeleeuwse beeldhouwkunst aan te kopen. Het museum kon hierbij rekenen op een genereuze ondersteuning van de zijde van de Vereniging Rembrandt. Het Magdalenabeeldje betekent niet alleen een unieke aanwinst voor het Bonnefantenmuseum. Het fraaie kleinood keert ook terug naar de stad waar het bijna vijf eeuwen geleden werd vervaardigd.

JAN VAN STEFFESWERT

Het Magdalenabeeldje kan zonder enige twijfel aan Jan van Steffeswert worden toegeschreven, omdat het voorzien is van diens signatuur en meesterteken. Het is de veertiende signatuur die tot dusver op een beeld van zijn hand werd teruggevonden.¹ Dat een beeldsnijder rond 1500 zijn werk signeerde, is een zeldzaamheid. Beeldsnijders waren immers ambachtslieden die opdrachten uitvoerden. Zij gingen niet op eigen initiatief te werk en kwamen niet op de gedachte om hun werk van hun naam te voorzien. Van Steffeswert is een uitzondering: geen enkele beeldsnijder uit zijn tijd heeft zo'n groot aantal gesigioneerde beelden op zijn naam staan.

Hoewel Jan van Steffeswert door zijn signatuur in de – merendeels regionale – literatuur al meer dan een eeuw bekend is, werd omtrent zijn persoonlijke verleden tot voor kort nog volledig in het duister getast. Wie was deze fascinerende beeldsnijder? Was hij inderdaad werkzaam in Stevensweert zoals een tijdlang vanwege zijn achternaam werd vermoed? Op deze vragen kwam ruim tien jaar geleden een antwoord, toen de naam van Van Steffeswert in de middeleeuwse archieven van Maastricht werd teruggevonden.² De beeldsnijder bleek in deze stad te hebben gewoond en gewerkt, wat achteraf gezien ook logischer lijkt dan een kleine plaats als Stevensweert. Een beeldsnijder vestigde zich immers op een plek waar hij voldoende opdrachten kon verwachten om in zijn levensbehoeften te kunnen voorzien. In Maastricht met zijn vele kerken en kloosters was er voor een ambachtsman als Van Steffeswert werk te over. Het onderzoek in de Maastrichtse archieven bracht interessante informatie over het leven van Jan van Steffeswert aan het licht. Zo is bijvoorbeeld teruggevonden dat hij met echtgenote en dochter in de Mariastraat woonde. Naar alle waarschijnlijkheid was hier ook zijn atelier gevestigd. Interessant is verder dat de houtmarkt vlakbij het woonhuis van Jan was gelegen. Maastricht was door zijn ligging aan de Maas een belangrijke overslagplaats van hout uit de Vogezen en de Ardennen. De ontdekkingen maakten het mogelijk de beeldsnijder meer

Zittende bisschop

Jan van Steffeswert, gesigioneerd 'IAN' en meesterteken, ca. 1515.
Notenhout met grote resten originele polychromie, H 86,1 cm, B 43,3 cm, D 27,3 cm

BONNEFANTENMUSEUM, MAASTRICHT, INV. 138

tegen de achtergrond van zijn leefklimaat te beoordelen. Een gelegenheid die zich maar zelden voordoet bij het bestuderen van de grotendeels anonieme middeleeuwse beeldsnijkunst.

De nieuwe ontwikkelingen aangaande het onderzoek naar persoon en werk van Van Steffeswert hadden tot gevolg dat jaren geleden plannen werden gemaakt om een tentoonstelling rondom de beeldsnijder te organiseren. Deze tentoonstelling vond in 2000/2001 in het Bonnefantenmuseum plaats. Naast het reeds bekende werk werden niet alleen beelden van de meester zelf, maar ook werken van zijn atelier en navolgers bijeengebracht.

Omdat nu bekend was waar de beeldsnijder had geleefd, werd het mogelijk hem binnen een sociaal-historische context te beoordelen. De tentoonstelling was een gelegenheid bij uitstek om een interdisciplinair onderzoek te laten verrichten door een aantal specialisten, zoals een archivaris, een historicus, een kunsthistoricus en twee restauratoren. De resultaten van het gezamenlijke onderzoek werden vastgelegd in een omvangrijke catalogus die bij de tentoonstelling verscheen.³ Sedert de expositie en het verschijnen van de catalogus heeft Jan van Steffeswert voorgoed een belangrijke plaats verworven in de kunstgeschiedenis van de Lage Landen.

Noten

1. De beeldsnijder signeerde behalve met IAN, ook nog met IAN VAN STEFFESWERT, IAN VAN WEERD, alsmede met IAN BIELDESNIJDER (VAN WEERD). Er zijn thans veertien gesigneerde – en acht gedateerde beelden bekend. Nog onlangs werd op het beeld van de H. Balbina in het Duitse Millen de signatuur IAN, het meesterteken en het jaartal 1526 ontdekt, waarmee dit beeld tot dusver het laatst gedateerde werk is (zie: P. te Poel en A. Truyen, 'Neue Entdeckung. Eine Signatur des Maastrichter Bildschnitzers Jan van Steffeswert (ca. 1460-ca. 1530) an der Skulptur der Hl. Balbina in Millen', in *Heimatkalender des Kreises Heinsberg* 2003, pp. 69-89).
2. Th.J. van Rensch, 'Maastrichtse beeldsnijder in het eerste kwart van de zestiende eeuw, een terreinverkenning, in het bijzonder aangaande Jan van Steffeswert', in *Laatgotische beeldsnijderkunst in Limburg en grensland, 2, Handelingen van het symposium, Sint-Truiden 1992*, pp. 39-53. Zie ook: P. te Poel en Th. J. van Rensch, 'De Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert', in *Publications de la Société historique et archéologique du Limbourg (PSHAL)*, 128 (1992), pp. 38-67.
3. P. te Poel (red.), *Op de drempel van een nieuwe tijd: de Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert (voor 1470-na 1525)*, Bonnefantenmuseum Maastricht, 2000.

MARIA MAGDALENA

Het Magdalenabeeldje is zoals gezegd het veertiende gesigneerde beeld en daarmee het laatst ontdekte werk van Van Steffeswert. Hij was kennelijk zo overtuigd van zijn individuele kwaliteiten dat hij zelfbewust zijn naam op zijn creaties aanbracht, terecht overigens. Ook het Magdalenabeeldje vertoont de hoge kwaliteit en de vitaliteit die zo kenmerkend zijn voor het oeuvre van Van Steffeswert. Zo is de figuur van Maria Magdalena in een opvallend aangrijpende pose weergegeven. De vrouw, die duidelijk door smart is overmand, heeft haar hoofd opgericht naar de (hier afwezige) stervende Christus aan het kruis. Zij houdt haar handen pathetisch voor haar borst. Het dramatische effect wordt nog versterkt door de ketting met reukbol die van haar gordel is gevallen en op de grond voor haar ligt. De twee lange vlechten die sierlijk van de rijk gedecoreerde hoofdtooi afhangen, benadrukken de lijn van de licht gedraaide houding van Magdalena's gestalte, wat de pathos van de scène aanzienlijk vergroot. De treurende Magdalena aan de voet van het kruis heeft naar alle waarschijnlijkheid deel uitgemaakt van een grotere Calvariegroep. Zo kan het thans ontbrekende kruisbeeld oorspronkelijk nog geflankeerd zijn geweest door beeldjes van Maria en Johannes en vermoedelijk stond deze groep in een altaar- of retabelkast. Vanwege het betrekkelijk kleine formaat van het beeld zal het retabel voor privé-devotie bedoeld zijn geweest.

Het Magdalenabeeldje is het tweede gesigneerde werk van Van Steffeswert dat aan de vaste collectie van het Bonnefantenmuseum is toegevoegd. Het andere is het beeld van een Zittende bisschop, eveneens voorzien van signatuur en meesterteken. Het aantal werken van Van Steffeswert en zijn atelier in het museum komt met de nieuwe aanwinst in totaal op acht. Zo'n groot aantal kunstwerken van een beeldsnijder binnen één collectie komt in het Nederlandse museumlandschap verder niet voor. Wat het beeldje verder nog aan de collectie toevoegt is de mogelijkheid voor de bezoeker om als het ware in een oogopslag de ontwikkeling binnen het werk van de meester en zijn atelier te volgen. Het getoonde oeuvre

Sint Anna-te-Drieën

Toegeschreven aan Jan van Steffeswert, gedateerd 'A(nn)o 1500'.

Notenhout, H 44,2 cm, B 27,8 cm, D 18,8 cm

BONNEFANTENMUSEUM, MAASTRICHT, INV. 3958

omspant thans een periode van een kwart eeuw, van het vroegste werk in de collectie, een Anna-te-Drieëngroepje gedateerd 1500, tot het beeldje van Maria Magdalena, dat gezien de modieuze kleding rond 1525 moet zijn ontstaan en dus uit de laatste fase van Jans loopbaan stamt.

Het werk van Van Steffeswert is niet alleen in het Bonnefantenmuseum te bewonderen. Een tiental beelden bevindt zich nog in de kerken van Maastricht en omgeving. Samen met de werken in het museum vormen zij een zeldzaam ensemble. De bezoeker kan zich als het ware aan de hand van de beeldsnijder vijf eeuwen terug in de tijd laten voeren, naar 'het Maastricht van Jan'. Spreekt het daarvoor niet nóg meer tot de verbeelding dat de Maria Magdalena van Jan van Steffeswert is teruggekeerd naar haar bakermat? ♦

Peter te Poel